

PODZEMNA ZAJEDNICA: ANTROPOLOGIJA RUDARENJA I KULTURA PODZEMLJA NA PODRUČJU RAŠE

ANDREA MATOŠEVIĆ
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Preradovićeve 1/1
52000 Pula

UDK: 39:622](497.5 Raša)
Kategorija: Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 14.6.2007.
Prihvaćeno: 18.12.2007.

Rudare najčešće pamtimo po nesrećama i štrajkovima koji su sastavni dio njihove svakodnevice, no iza tih odrednica, koje su opće mjesto njihova identiteta, kriju se puno složeniji procesi preživljavanja, oplemenjivanja i kreiranja radničke podzemne tradicije. Ona se najbolje izražava u "komunikaciji" s mjestom rada i strahopoštovanjem prema njemu. Odnos među radnicima koji su svoju dnevnicu ili plaću zarađivali 700 metara ispod zemljine površine uvelike je uvjetovalo ekstremno okruženje u kojem su radili. To je rezultiralo specifičnom radnom etikom i prilagodbom na radni okoliš, što se razvilo u opoziciji s upravama koje su, često "znanstveno i ideološki organiziranim" radom (Anbinden, Bedeaux sistem, Udarništvo) iskorištavale rudare i rudnik, ne skrbeći o njihovoj sigurnosti tamo gdje je to bilo nužno, što je uzrokovalo mnoge katastrofe, ali i stvorilo temelj na kojem su radnici gradili specifičan osjećaj zajedništva.

Ključne riječi: antropologija rudarenja / Raša

UVOD

U vijestima HTV-a 16. lipnja 2004. godine novinari su kratkim prilogom izvijestili kako su na jugu Argentine, u pokrajini Santa Cruz, četvorica rudara poginula u požaru te kako se spasioci pokušavaju probiti do preostalih deset zatrpanih rudara na dubini od šest stotina metara, no kako je prolaz do njih gotovo potpuno zatrpan. Prilog je završio specifikacijom podrijetla unesrećenih. Gotovo su svi ilegalci iz Čilea, koji zbog neimaštine pristaju raditi u lošim uvjetima. Nekoliko trenutaka poslije, u dijelu vijesti rezerviranom za kulturu saznajemo kako je "danas počela *Labin Art Republika*". Ove su dvije vijesti, iako su se odigravale na poprištima udaljenim tisućama kilometara, ipak povezane. Umetanjem pridjeva Art u sintagmu Labinska republika organizatori ovog kulturnog događaja aludiraju na znamenit povijesni događaj koji će u kolektivnom rudarskom imaginariju – ponajprije Istre i Hrvatske, a zatim i Jugoslavije zauzeti

imanentno mjesto.¹ Dakle, usko se vezuju za rudarsku tradiciju Labinštine koja je do prije nekoliko godina bila glavna gospodarska grana tog siromašnog dijela poluotoka, a čiji su sastavni dio bile i tragedije poput ove u Argentini.² Nesreće i katastrofe svjetski su *lajtmotiv* podzemnog poziva, i po njima je rudarenje najpoznatije, iako iza te odrednice leži bogata tradicija i kultura prakticirana daleko od očiju i ušiju nadzemlja.

Višestoljetna se snaga rudarenja na tom području uvukla u gotovo sve pore života: od jezika, arhitekture, supkulture, kulture do sporta, upravo stoga jer su Istarski ugljenokopi izravno ili neizravno i omogućili njihovo nastajanje i djelovanje kao gospodarskog generatora tog područja od početka XX. stoljeća do 70-ih godina. Tako, primjerice u desetljeću 1950.-1960. unutar poduzeća djeluju 4 zasebne jedinice koje će kasnije razviti svoju gospodarsku autonomnost od rudnika: autopromet, građevinski pogon, radionica Krapan i radničko-službeničke menze, dok je rudnik u Rapcu, počevši s hotelima Marina i Mediteran, izgradio odmarališta za radnike koja su potom prerasla u hotele za prihvata gostiju i time utro put turističkoj djelatnosti na tom području.

Biti će to najvidljivija manifestacija gospodarskog napretka izgrađenog na rudarskoj kulturi koja je, da bi opstala, prisiljena "komunicirati" s podzemnom okolinom, osluškivati pucketanja i uočavati znakove koje priroda i jama šalju, znajući kako bi njihovo zanemarivanje ili izazivanje moglo biti kobno i za život cijelog "kamarata", smjene. Za nepoštivanje ili olako shvaćanje tih implicitnih i nepisanih pravila vrlo se često plaćala najviša cijena. To je uvjetovalo razvitak svojevrsnog strahopoštovanja prema "kovi" izraženog i velikim natpisom Sretno! na *šohtu* (njem. *schacht*), tornju, koji je spuštao i dizao liftom smjene rudara iznad rudnika. Tim je imperativom (Sretno!) možda najbolje izražena nepredvidivost jame, a time shodno i sudbine onih koji silaze u njezinu unutrašnjost. "Mi se u rudniku nismo pozdravljali ni sa dobro jutro niti sa dobar dan, već tim pozdravom – Sretno", svjedoče danas umirovljeni rudari.

U oprečnosti s ovom podzemnom razvijala se i upraviteljska kultura,³ čiji je cilj bio što veća proizvodnja, prečesto pod svaku cijenu, i kojoj je dostizanje predviđene

¹ Riječ je o Labinskoj republici iz 1921. – štrajku započetom 2. ožujka u 13 sati, koji je trajao 37 dana, kada su rudari – "preuzeli upravu nad rudnikom i započeli proizvodnju i prodaju na svoj račun" (Martinčić, *Radnički pokret i NOB općine Labin*; Rijeka; 1980:84). Povod za politički ali i ekonomski štrajk bilo je premlaćivanje sekretara sindikalne federacije i vođe socijalističke organizacije u Labinu Ivana/Giovannija Pippana od lokalnih fašista u Pazinu, iako su rudari bili nezadovoljni i nizom odluka koje je donijela nova talijanska uprava, poput smanjivanja na 12 sa 24 slobodna dana godišnje ili gubitkom cijele mjesečne zarade zbog jednog neopravdanog izostanka s posla. Rudari su zaposjeli rudnike u Krapnu, Vinežu i Štrmcu, separaciju Štalije, skladište materijala i eksploziva kao i utovarnu luku Bršica te su uskladili obrambene crte, minirali postrojenja, šahtove i skladišta koje su branili naoružanim odredom "crvenim stražama" (Scotti i Giuricin 1971:63). Štrajk se odvio pod parolom "Kova je naša!" – rudnik je naš!

² Kao znakovit primjer naveo bih 28. veljače 1940. godine, kad je u nesreći pod zemljom od ukupno 4361 unesrećenog rudara trenutno smrtno stradalo 186 te isto toliko umrlo od posljedica eksplozije. (Licul, u *Labinska Republika 1921-1991* 1991: 66). Ta je podzemna katastrofa druga po opsegu u Europi, dok tužni primat drži ona koja se 10. ožujka 1906. godine dogodila u rudniku ugljena Courriers u francuskom mjestu Calais s preko 1000 žrtava.

³ Za vrijeme se druge austrijske uprave, osim tiskanja prvih radnih knjižica (*arbeitsbuch*), počinje i službeno razlikovati nadzorno od radnog osoblja. U prvoj su skupini predradnici (*obersteiger*), nadzornici (*steiger*),

godišnje ili mjesečne kvote često bilo važnije od uloga u sigurnost onih koji su tu kvotu pod zemljom ostvarivali.

Iz razgovora s rudarima i upraviteljima, znanstvene literature, publicistike te filma pokušao sam dokučiti specifičan svijet rudara kao i rudarske tradicije, smatrajući imperativom prikazivanje korelacije često "nevidljivih" dijelova života tih podzemnih radnika. Riječju talijanskog antropologa Francesca Spagne:

Upravo takva logika osvjetljavanja rudarske tradicije inherentnija je etnološko-antropološkoj analizi od šturih kvantitativnih pregleda o stupnjevima proizvodnje (Spagna 1998:56).

Važnost rudarske tradicije za Labinštinu u užem i Istru u širem smislu te sve obitelji koje su iznjedrile generacije rudara nije pohranjena samo u udžbenicima, knjigama te šturim brojkama iza kojih se često krije jedino bilanca poslovanja već u "živom" dijelu povijesti – memoriji onih koji su dekadama živjeli od, u i oko *kova*.⁴

KULTURA PODZEMLJA

Početak dvadesetoga stoljeća život u Istri, kao i u mnogim drugim regijama, obilježen je prije svega neimaštinom koja će se odražavati u prihvaćanju svakog radnog mjesta. U prilog tomu govori činjenica da iako je i za vrijeme Italije rad mlađima od 18 godina u rudniku bio zabranjen, mnogi su maloljetnici falsificirali dokumente, rodne listove i odlazili na nadničarski rad u jamu i tako barem djelomično osigurali egzistenciju ili, kako bi rekli rudari "rudnik je vajka bija neki šoldin više". Upravo zahvaljujući rudnicima mnoge su obitelji jele, no i sam je rudnik "jeo" rudare, bilo da je okrnjio njihovo zdravlje ili su u unutrašnjosti zemlje izgubili život. Zbog konstantne opasnosti utkane u život rudara i gotovo minimalnih kvalitativnih razlika između radnih mjesta od rudnika do rudnika, to će zanimanje razviti poseban oblik solidarnosti prema članovima vlastite, ali i izvan lokalne radne zajednice. Gotovo svi rudari koje sam intervjuirao spominju kako se izvan jame, na površini, može biti i najgori neprijatelj, dok unutar *kove* vrijede sasvim drukčija pravila. Solidarnost radništva, koja je za vrijeme Jugoslavije bila i ideološki, dakle "od gore" propagirana, bila je na prvom mjestu: "Kolegijalnost, to obavezno. Nije bilo ni od kud si ni šta si, nego samo da radiš i da izađeš živ i da zaradiš nešto!" (Macura, I. O). Primijetila je to povjesničarka Barbara Freese, koja navodi da su u Engleskoj

Društveno izolirani rudari s vremenom razvili drukčije navike i jezik, te da ti socijalni izopćenici u stalnom dodiru s iznenađujućim opasnostima kako bi osigurali rastući životni standard, razvijaju i snažan osjećaj solidarnosti, slično vojnicima u ratu.

---

predradnici u kovačnici i radionici (*Werkführer*), poslovođe zidara (*polierer*), poslovođe stolara (*zimmerlingsmeister*) i nadkopači (*oberhauer*), dok su drugoj skupini pripadali kopači (*hauer*), bušači (*borhauer*), vozači (*laufer*) te obrtnici (Vorano 1997:35).

⁴ Konačna se obustava proizvodnje uvodi početkom 1999. godine zatvaranjem posljednjeg hrvatskog ugljenokopa Tupljak, te tom odlukom Labin i njegovo šire područje ulaze u *post aktivno* rudarsko razdoblje, čime se obilježava kraj aktivnosti višestoljetne tradicije.

Iz toga su se prepoznavanja zajedništva kasnije razvile neke od najjačih poveznica u engleskom i američkom radničkom pokretu (Freese 2006:45).

Solidarnost prema drugim rudarskim zajednicama u Federaciji očitovat će se ponajviše u spremnosti i konstantnoj pripravnosti četa za spašavanje⁵ da pomognu unesrećenim kolegama u bosanskim, srpskim ili pak slovenskim rudnicima.

Poštivanje strogih pravila, koja su graničila s vojnim, bio je *conditio sine qua non* i onako slabe sigurnosti pod zemljom, ali i zadovoljavanja predviđene mjesečne kao i godišnje kvote izvađenog ugljena. Prije ulaska u rudnik radnici su bili pregledavani, gotovo kao na vojnim jutarnjim smotrama. Popisivanje prisutnih u smjeni bilo je praćeno svakodnevnim ritualom pretresa kako bi se spriječio unos opasnih i za unutrašnjost rudnika ilegalnih tvari:

(...) međutim kada se ide u jamu nema ni cigareta, nema ni alkohola, nema ni staklene ambalaže. Ali zato smo mi imali kontrolu od zaštite na radu, on te prekopa kao pretres, pregleda kompletno da nešto ne nosiš. I sada da je bilo ilegalnog unošenja alkohola, ali u vrlo malim količinama i u rijetkim slučajevima (Đekić, intervju).

Drugim riječima, analogija s ratom, a shodno time i vojskom, bila je utkana u svijest podzemnih radnika:

Ma to je bilo strašno, to je bilo kao rat, čujete rudnik je rat. Vi ste za moje vrijeme šta sam ja, 24 godine ča sam ja dela, 42 čovjeka su poginula u rudniku. I to ne djeluje na svakoga, na nekoga djeluje (...) su otišli ča i nisu nikad više došli va rudnik. Su se prestrašili. A mi nismo nikad, smo radili mi četa za spasavanje, si radio i nisi nanka mislio na sebe, da će past na tebe, samo radnike oslobađat (Miletić, intervju).

U tom smjeru ide i svjedočanstvo talijanskog geologa i pjesnika Corniana degli Algarottia:

Sudbina rudara usporedna je onoj vojnika. Uvijek između više opasnosti, u strahotama jama. Koriste se motikama, lopatama, čekićima, maljevima, dljetima, noževima, svrdlima, bušilicama, krampovima i polugama. Podijeljeni su u družbe, čete i svaka ima vođu; i svaki vođa poslova ovisi o sebi nadređenom časniku; vertikalnim bunarima produbljuju ne bi li našli, i pratili bezobličan sloj, naslagu, žilu, mineralnu nakupinu; raširena vještina puna beskonačnih detalja jer su teorija i praksa oduvijek vodilje svojoj pratnji: fizičici, mehanici, hidraulici, i kao i posljednjoj – promatranju, prvoj učiteljici ljudskoga znanja (degli Algarotti 1823: 51).

Romantizmom prožet navedeni pasus pisan je u drugoj dekadi devetnaestoga stoljeća i govori o rudarenju u provinciji Belluno, na sjeveru Italije, no konstante

---

⁵ Na ovome primjeru vidimo da je vojna terminologija prodrla u radničko nazivlje. U poslijeratnoj rudarskoj kulturi razvit će se i brigadni sustav rada, koji će biti zamijenjen efikasnijim radom u "trojkama", koje su se sastojale od kopača, pomoćnika i vozača, što je zanimljivo jer su i partijske organizacije (ćelije) za vrijeme otpora fašizmu između dvaju ratova djelovale na principu trojki. Čete za spašavanje sastojale su se od tridesetak posebno obučanih i fizički pripremljenijih radnika koji su redovito prolazili sistematske preglede, dodatna fizička spremanja te simulacije nesreća.

podzemnog poziva, u vremenu i prostoru neizbrisive su. Sličnost svjedočanstva rudara s Labinštine i opservacije inženjera stare više od stoljeća i pol imaju previše dodirnih točaka a da bismo mogli ustvrditi kako je rudarska sigurnost pod zemljom dosegla zadovoljavajuću razinu. Tehnike vađenja rude su napredovale, ali je silazak u jamu još uvijek bio visoko rizičan. Stoga je svaka faza rada, svaka operacija radne aktivnosti u rudniku morala biti dobro proučena i popraćena određenim uputama. Kako bi se najgore situacije izbjegle za vrijeme jugoslavenske uprave, prije svake dnevne odluke uprava je imala *dnevni raport* – "kao onaj u vojsci", uspoređuju intervjuirani rudari. Radnici su se kontrolirali prije svake od triju smjena najviše zbog velikog konzumiranja alkohola prije silaska u jamu kao i pušenja, što je u dodiru s lako zapaljivim plinovima na otkopima moglo prouzročiti katastrofu.⁶ Tim više što:

Naša jama je bila definirana kao jama sa opasnom ugljenom prašinom, ali je bilo tragova i metana, a metan, to je opasan eksplozivan plin (Đekić, intervju).

Osim pregleda na ulasku, svojevrsne smotre prije silaska, analogiju s četom koja se sprema smjenu provesti u ratnim uvjetima podcrtava i standardizirana uniforma koju su rudari nosili, a sastojala se od odijela, šljema, čizama, svećanih odora, koje su se oblačile za svećane prilike i pogrebe, te alata, *ordenja* u kojem je prednjačila *svića* – *lampa* koja se zaduživala u lamparni na površini.⁷

Takvo uniformiranje rudara karakteristično je za zadnje tri dekade rada rudnika i jasan je indikator sustavnog promišljanja o povezanosti veće radničke sigurnosti i produktivnosti, jer se za doba Italije i prve godine jugoslavenskog samoupravljanja ne može govoriti o efektivnoj zaštiti na radu.⁸ U rudnik se nije moglo više silaziti obučen kao "civil", već su uniforme, kao i zaštitni materijal poput rukavica ili šljemova, nakon dotrajalosti, ili od sedamdesetih godina svakih šest mjeseci, zamjenjivani novima na trošak poslodavca – Istarskih ugljenokopa. Sve to upućuje na sličnosti s vojnom organizacijom, dakle od nazivlja i terminologije pa do odnosa pod- i nadređenih, koji su katkad bili izrazito hijerarhizirani.

⁶ Interesantno je kako kazivači tvrde da je talijanska uprava rudarima po izlasku iz jame davala *poliće*, pola litre vina svakomu, kako bi isprali ugljenu prašinu iz grla.

⁷ Sustav zaduživanja *lampe* bio je i efektivan način da se provjeri tko se nije vratio na površinu jer bi svaki radnik imao svoj broj koji bi povratkom *lampe* po završetku smjene dobio natrag u službi za zaduživanje *lampi*. Njihov je broj u lamparni bio ujedno i broj u "crnoj garderobi", dakle tamo gdje drže radnu uniformu. "Moj broj markice je bio 11985", priča Josip Štemberga. Stoga, ako netko nije podigao broj, odnosno vratio *lampu*, to je bio jasan indikator da se nije vratio na površinu.

⁸ Tomu u prilog govori i izvještaj doktora Maria Diane – *Patologia del lavoro minerario – Osservazioni sul bacino dell' Arsa*, u kojem je, analizirajući uzorke smrtnih nesreća u Raši 1936. i 1937. godine (kad je postotak smrtnih slučajeva na 1000 rudara bio 2.81, odnosno 5.3), zaključio da se učestalost nesreća i visoki mortalitet ne mogu opravdati navodnim neiskustvom radnika, već njezini korijeni leže u dubini samoga rudnika i tiču se problema sigurnosti (Giuricin, u *Radnički pokret Labinštine 1921.-1941.*, *Labinski zbornik* 2, 1981:216). Doktor Diana time u prvome redu podrazumijeva neprovjetravanje podzemnih galerija, nemjerenje temperature zraka, udio smrtonosnih plinova, poput ugljičnog monoksida, dioksida ili metana u zraku na preko 300 metara dubine.

Sergio Baskijera, koji se osamdesetih, nakon tri godine rada u geološkom institutu u Ljubljani, vraća kao direktor radne zajednice u Labin, ističe kako odbiti naredbu voditelja ili nadređenog u jami nije bilo moguće bez teških sankcija takve neposlušnosti. Naredbe su mogle biti usmene i pismene, te bi se u tom slučaju zapisivale u knjigu naredbi kako bi se evidentiralo tko ju je i kome izdao. Baskijera tvrdi da su se izdavale od gore prema dolje, i to nikako više od jednog ranga naniže, dakle ako je inženjer nešto naložio, to je kazao brigadiru ili nadzorniku, koji su morali biti iskusni radnici, te su kasnije naredbu prenosili predradnicima-*obahajarima*, koji bi na kraju informaciju prosljedili radnicima-*hajerima*. Neposlušnost i alkoholiziranost smatrali su se kompromitiranjem sigurnosti i plaćali su se odstranjivanjem s radnog mjesta tog dana, *raportom* kod upravitelja a shodno tomu i gubljenjem nadnice.

Rudarska sigurnost i za vrijeme talijanske i jugoslavenske vlasti nije bila prepuštena samo boljoj ili lošijoj sigurnosnoj opremi koju su radnici sa sobom unosili u podzemlje već se temeljila i na tradicijama koje su stoljećima prakticirane, a nisu zaboravljene niti nakon što je tehnika dovoljno uznapredovala da neke od njih zamijeni. Ovdje je u prvome redu riječ o spomenutoj komunikaciji s prirodom, osluškivanjem i "prevođenjem" indikatora opasnosti ili dopuštenih radnji koja se izražavala poštovanjem prema radnom mjestu u kojem su djelovali. Tako su gotovo na svim otkopima štakori slobodno hodali i kotili se bez uznemiravanja rudara. Štoviše, radnici su ih poticali na ostanak hranjenjem i poštivanjem nepisanog pravila o netamanjenju tih glodavaca. Zbog njihova istančanog živčanog sustava i razvijenog osjetila njuha štakori su često bili glavni indikator laganog podrhtavanja tla – spremanja gorskoga udara, *škopja* kako su ga nazivali rudari, ili prisutnosti nekoga plina u zraku. Stoga je rudarsko oko često pratilo kretanje štakora. Kako je u intervjuu rekao umirovljeni rudar Jakov Miletić:

Za nešto kada bi bilo puklo negde, ja sam primeti da su oni bježali, tamo gdje su stali radovi, da će nešto past i oni su znali (...) su nas spasili, upozorili koji put. Ali od gorskoga udara nije se moglo spasit jer tu se i zrak i plin pomeša i onda dolazi do eksplozije (Miletić, intervju).⁹

Štakore je stoga bilo zabranjeno istrebljivati te bi ih, nakon nekoliko dana kad rudari ne bi silazili u jamu, odmah nahranili dijeleći vlastitu marendu s dobro ugojenim glodavcima. Tehniku ranog otkrivanja opasnosti u podzemlju promatranjem ponašanja glodavaca, kao i entuzijazam prema štakorima, pripadnici vanjskoga svijeta u rijetkom trenucima kada su se spuštali u jamu, nisu u potpunosti dijelili:

---

⁹ Pojava o kojoj govori umirovljeni rudar Jakov Miletić naziva se *gorski udar* ili *škopjo* (tal. *scoppiare*, eksplozirati), do kojeg u rudnicima dolazi miješanjem metana, ugljene prašine i vatre. Stoga su radnici prije miniranja, kad bi nastajalo najviše ugljene prašine, kroz posebne respiratore uz pomoć komprimiranog zraka puštali inertniju kamenu prašinu koja ugljenoj ne bi dopuštala širenje i moguć dodir s plinom. Ugljena se prašina morala na radilištu konstantno močiti i čistiti. Jedna od tehnika sprečavanja širenja ugljene prašine po jami bila je i premazivanje zidova vapnom na koje se ona brzo lijepila a koje je zbog svoje bijele boje bolje reflektiralo svjetlost rudarskih svjetiljki.

Ja se sjećam jedanput sam vodio jednu s televizije Ljubljana u rudnik. I sada kada sam ja nju vodio kroz rudnik, ona je vrisnula, čak je i mene pripala. Šta je? A ona je vidjela tamo jamskoga miša. Pa ja njoj kažem, to su prijatelji rudara, a ona meni – ne, i vriskala je – ja se bojim miševa, ja se bojim miševa. A bila je viceprvakinja Slovenije na 800 metara, i kad je ona krenula uz jedan uskop, ide ženska kao vjetar, nisam ju mogao stići iako sam imao i ja kondicije koju smo održavali jer sam bio član čete za spasavanje (Đekić, intervju).

Tehnika "simbioze" sa životinjama osjetljivim na plinove i potrese koje ljudski osjet ne registrira nije labinski ili raški izum, već samo jedan od rezultata velike fluktuacije radništva prije svega austrijskog, talijanskog, hrvatskog, a za vrijeme Jugoslavije srpskog, bosanskog i albanskog podrijetla te prenošenja njihovih iskustava jer je Labinština bila nezaobilazna točka rudarskog itinerera. Freese spominje kako su u engleskim rudnicima još u sedamnaestom stoljeću običavali u jamu spuštati pse kako bi utvrdili otrovni plin, no ako je prvi rudar spušten na užetu podignut mrtav, psa se ne bi ni trudili vezivati i pripremati za spuštanje (Freese 2006:49).

Nezamisliva simbioza modernog čovjeka i štakora na površini – jamskoga miša ili *pantaganice*, kako su ga eufemizmom nazivali radnici, na nekoliko stotina metara u galerijama i otkopima odvijala se bez ikakvih pitanja o njezinoj "prirodnosti". Stoga iz ovog primjera, ali i ostalih specifičnosti ponašanja koja je jama zahtijevala od radnika, možemo iščitati kako je silazak uvjetovao bitno prilagođavanje ekstremnim uvjetima okoliša u kojima su se rudari našli, što je rezultiralo djelomičnim okretanjem vrijednosnog sustava.

U tom smjeru kretalo se i detaljno poznavanje gotovo svake brazde u jami gdje se vadio ugljen, poznavanje hodnika kao i strukture stijena od kojih su načinjeni, visine naslaga ugljena ili dotoka vode. Stoga ne čudi da su se prije vađenja rude "auditivno" konzultirali sa stijenama oslušujući kakav zvuk uzvraća kucanje rudarskim čekićem, "zvoni" li stijena ili "žubolji", odnosno je li podatna za bušenje ili je šuplja i možda krije opasnost.

Josip Štemberga priča kako je u jamu prvi put sišao 1960. godine i za njega je to bilo šokantno iskustvo. Pri silasku nije ništa čuo niti vidio:

nema orijentacije, čovjek ne zna gdje je istok a gdje jug. Okrećete se i pet puta ste na istom mjestu i pet puta ne znate gdje ste (Štemberga, intervju I. O).

Kasnije mu je bilo sasvim drukčije, naučio se orijentirati pomoću finesa a da i ne vidi i ne čuje – po mirisu u zraku, po smjeru kretanja zraka, prema cijevima, kablovima i tračnicama ili bi pak stavio prst u vodu i osjetio u kojem smjeru teče.

Pomanjkanje svjetlosti u *kovama* uvjetovalo je veće oslanjanje na osjetilo sluha. Kako mi je rekao jedan kovar: "Po sluhu, sve to po sluhu, s puno prakse, da uz puno prakse." Čak i ako je krovina bila puna ugljena, ali je prilikom zvučnog testiranja "žuboljila", nikada se nije dirala, jer je iznad mogla biti stijena, kozina, čiji bi pad prouzročio nesreću i zastoj radova, već se to mjesto podupiralo potpornjima. Niti tada se rudarsko uho nije odmaralo već se uvijek osluškivala škripa potpornja od jelovine, koja

se pored sigurnijih željeznih rabila jer je puno savitljivija i uvijek "drži", ne puca čak i kada se gotovo skroz savije. Dok se *plata*, strop spuštao pod pritiskom, rudari bi ga nastojali zaustaviti *podcimpavanjem*, postavljanjem potpornja, što je često bila izgubljena trka s vremenom, što otkriva još jedan razlog uporabe drvenih potpornja:

Vajka se osluškivalo ako bi drvo škripalo, znači da je pritisak i to smo podgrađivali brzo i kaštele delali da ne bi pali otkopi, da ne bi izlazi pali (...) to je velika sila, ne možeš ti to zaustaviti. Si uze meru za podcimpat, si mora odma kraćega napraviti jer dok si doša do tamo, već ti se kalala plata, za jedno 5-10 centimetra bi se kalala (Miletić, intervju).

Stoga, iako su željezni potpornji bili omiljeniji i nakon postavljanja se, za razliku od drvenih, više nisu micala, radnici ih često nisu mogli iskoristiti upravo zbog progresivnog spuštanja krovine.

Zanimljivo je da radnici po spuštanju na radilište, u jamu, nisu uvijek mogli slobodno odšetati do mjesta na kojem rade. U jami se radilo u tri smjene,¹⁰ i svaka je prije odlaska na površinu morala završiti započeto. To se posebno odnosilo na otpucavanje mina,¹¹ koje su, ako nisu bile detonirane, bile velika opasnost za novu smjenu. Zato su skupine rudara u mraku, jer se struja morala isključiti za vrijeme miniranja, čekale na ulazu u podzemnim radilištima da se isključi jedina svjetiljka koja u tom trenutku može svijetliti – crvena *libera*. Ime lampe dolazi od talijanskog *liberare* (osloboditi), a njezino je gašenje označavalo prohodnost puta i normalan nastavak radnoga dana. U najboljim danima rudnika za vrijeme Jugoslavije, dakle šezdesetih i sedamdesetih godina, kad je u jami znalo biti i preko sto miniranih radilišta, njih devedeset devet bi detoniralo na vrijeme, a ako je na jednoj bilo problema i eksplozija bi kasnila, pričaju kovari, zajedno s njom bi kasnila i sljedeća smjena sve do gašenja *libere*.

Malo je toga, ako čitamo retke šturih pravila rudarskoga radnog dana, bilo prepušteno slučaju u rudarskom radnom danu. Ipak, ako pogledamo između redaka vidimo mnogo sivih zona, mjesta na kojima su radnici, ali i uprava prilagođavali pravila i zakone svakodnevice. Možda najbolji primjer za to nalazimo u usporedbi rudara s moreplovcem, njegovim komplementarnim kolegom s kojim se rudari vrlo rado uspoređuju. Povjesničar Fernand Braudel pisao je da se težak mornarski poziv ne improvizira (Braudel 1987:47), a jedno od pravila moreplovstva jest da dvoje ili više braće ili čak bratići ne smiju ploviti na istome brodu da u slučaju havarije pogine minimalan broj članova jedne obitelji. Isto je pravilo vrijedilo i u rudniku – članovi iste obitelji silaze u različitim smjenama, samo što su brod i duga plovidba u ovome primjeru

¹⁰ Rudnik je funkcionirao u tri smjene po osam sati od sedam do tri, od tri do jedanaest i od jedanaest do sedam sati ujutro, s time da je noćna uvijek bila spremna, dok su proizvodnu ulogu imale prije svega prva i nešto manje druga. U prvoj smjeni je uvijek najviše rudara silazilo u jamu.

¹¹ Barut se u rudniku prvi puta počeo rabiti 1574. u Italiji za vađenje srebra u Schiu, no talijanski izum je ubrzo zaboravljen pa se pripisuje radnicima Schemnitz, važnog rudarskog središta u Mađarskoj, gdje se rabi od 1627. godine (Lynch 2002:65) Za vrijeme austrougarske uprave na Labinštini se pravilnikom od 1908. godine uvodi *Schussmeister* – palilac mina.

poprimali vremensku dimenziju smjene od osam sati na nekoliko stotina metara pod zemljom. U mnogo se slučajeva to pravilo nije poštivalo jer se događalo da u jednoj smjeni u *kovu* silazi i po šestero braće:

Nekoliko puta smo svih šest radili u rudniku. A ni se smelo, ali to vam je bilo tako, vidite da je nas bilo šest odjedanput. A trefilo je više puta brata i mene da delamo na istemu otkopu, to se ni gledalo, jer da je, bi vajka morali menjat neke smene. To se ni baš poštivalo, bili su i drugi ki su bili dva ili tri brata isto (Miletić, intervju).

U ovom se navedenom primjeru, kao i u pravilu o maloljetničkom radu u rudniku, koje je za vrijeme austrijske i talijanske vlasti vješto zaobilaženo falsificiranjem rodnoga lista, reflektira ukorijenjeno siromaštvo natjerano kršiti osnovna "etička" pravila koja, iako često egzistiraju *pro forma*, barem donekle funkcioniraju kao očuvanje ljudskog digniteta i života kao i obiteljske ravnoteže unutar šire društvene zajednice. Voditelji i inženjeri Istarskih ugljenokopa tvrde da su ta pravila strogo poštivana, no iskustvo podzemnih radnika govori drukčije. Upravo taj razlog, ali i ostali navedeni, navode na zaključak kako unutar cjelokupne organizacije rudnika egzistiraju dvije kulture koje radno iskustvo pretaču u gotovo dijametralan odnos prema radnoj svakodnevnici. Iako im je profesionalan cilj isti – ostvarenje predviđene proizvodne kvote, oni će ga ispunjavati različitim sredstvima uvjetovanim radnim mjestom, koja će biti u genezi dvije sasvim drugačije tradicije odnosa prema jami i njenoj unutrašnjosti.

DVA SVIJETA

Iako su Anonimno ugljenokopno društvo (*Societa' anonima carbonifera*) "Raša" i Istarski ugljenokopi kao organizacija za vrijeme Italije, odnosno Jugoslavije imali različite kvantitativne, shodno time i kvalitativne pristupe jamama, rudi i podzemnom radništvu, u svijesti radnika se razvilo svojevršno poštovanje prema radnoj okolini, neovisno o "valuti" kojom im se isplaćivala dnevnicica. Upravne razlike u odnosu na radništvo od austrijske uprave do organizacije sindikata i OUR-a za vrijeme Socijalističke Jugoslavije kao i *sfumatura* između dvaju razdoblja su znakovite, no silazak u jamu bez obzira na upravu uvijek je bio rizičan. Probijanje uskopa, uzlaznih i niskopa, nizlaznih putova te *valeja* kojima su spajana dva horizonta – razine, čija je vertikalna udaljenost bila 10 metara, miniranje na nekoliko stotina metara dubine, *podcimpavanje plate* – samo su neki primjeri sustavnog ljudskog nastojanja da tehnikom i znanjem što više pripitomi nepredvidiv i nedostupan dio prirode. Za povratak na površinu često su bile potrebne minuciozne auditivne, olfaktivne, taktilne i vizualne konzultacije s radnom sredinom i preskakanje te faze u vađenju rude nije bilo poželjno. Takvim stavom rudari su postali svjesni da "maćehinskim" odnosom, agresivnim i intruzivnim, kojem je cilj jedino ostvarenje predviđene proizvodnje – kapitala, kakav su zagovarale sve uprave, izazivaju fatalnost, kao i da jedan dio rude i okoline moraju ostati netaknuti želi li se zadržati ravnoteža između prirode, radne i obiteljske zajednice. Španja piše kako je u takvu kontekstu i za takav stav pojava velikih poduzeća djelovala veoma destabilizirajuće jer se ruda percipirala kao inertna materija, odvojena od svoje

okoline, i izravno prevodiva u zaradu i kapital (Spagna 1998:55). Detaljniji pogled na rudnik otkrit će nam stoga koegzistenciju i međuzavisnost dviju različitih kultura, koje u Labinštini nisu uvijek bile strogo odvojene, ali su zagovarale vlastite, različite vrijednosti, što je dovodilo do čestih sukoba, a koji se mogu sagledati i iz perspektive konflikta dviju različitih tradicija. S jedne strane podzemno radništvo sa svojim višestoljetnim znanjima, tehnikama i ritmom vađenja rude kao rezultatom akumuliranog znanja nekoliko generacija rudara iz brojnih europskih rudnika – zbog fluktuacije rudarskog radništva kroz povijest, dok s druge stoji uprava s kulturom poduzetništva, koja se često očituje u nepoštivanju ravnoteže između čovjeka, njegova životnog ritma, okoliša i tradicije. Stoga Labinska republika – štrajk iz 1921. godine, koliko god bio politički i društveno motiviran sukobom lijevih i desnih, radništva i uprave, ima i kulturalne implikacije na sam rudnik kao i na znanja koja su se oko njega i u njemu desetljećima stvarala. Važno je što štrajkaši nisu prestali s proizvodnjom te što je štrajk dobio i gospodarski značaj započinjanjem proizvodnje ugljena "za svoj račun", ali i "svojim ritmom". Nezadovoljstvo uvjetima rada koje su osiguravali vlasnici ili uprava, a ne toliko priroda posla, konstanta je rudarskog poziva koji je proizvodio česte nasilne ili mirne prekide rada pod zemljom.

Koliko god Labinska republika bila važna kao događaj, nakon nje se nije puno promijenilo u kvaliteti odnosa uprave i podzemnih radnika, već je razdoblje neposredno nakon nje poprimilo obilježja sve veće dihotomije između uprave – gospodara i rudara kao potlačenih. Dokaz za to imamo u primjeni "Bedeaux"¹² sustava rada i isplata, okrutnom odrazu tzv. racionalizacije rada, vrhuncu ideologije iskorištavanja ne samo radništva uvođenjem ritma rada mjerenog kronometrom već i njihova radnog habitusa. Sustav se temeljio na znanstvenom iskorištavanju radnika, a osnovica mu je bila kronometarsko mjerenje količine posla koji je odradio jedan rudar s učinkom višeg prosjeka u jednoj minuti. Ta je veličina činila jedinicu "Bedeaux" i ona je određivala tempo rada. Ako radnik nije uspijevao "održati korak", bio je otpušten ili novčano sankcioniran. Iako nemamo informacije kako je sustav primjenjivan u praksi u Labinštini, iskustvo talijanskih rudnika nam govori da u trenutku kada su svi radnici "uhvatili korak" s jedinicom "Bedeaux", ona je povećavana. Što je takav sustav značio za radnike i s čime je u paketu bio apliciran na radni dan, odnosno mjesec, piše Maria L. Fonnesu:

Društvo Montevecchio je zakidalo na rudarskoj plaći, koja je često, nakon punog radnog dana, prikazivana na ugovoru o pogodbi puno nižom od minimalne. Radnik nije imao uvid u kontrolu pogodbenog ugovora jer ga je popunjavao vođa skupine radnika, a često se događalo da ga revidira i "ispravi", da po želji skine dio plaće šef službe (<http://www.sardegnaminiere.it/index.htm>).

Smanjenju plaće, osim podvale pogodbom, kako Bedeaux naziva citirana autorica, pogodovala je i "ucjenjivačka" trimestralna nagrada za suradnju od 10/20 tisuća lira, koja

¹² Inženjer Charles Bedeaux, rođen u Parizu 1888. godine a umire u Miamiju 1944. bio je "izumitelj" sustava mjerenja vremena i učinka koji su se temeljili na brzini odrađenog posla. Prema njemu je dobio ime sustav pogodbenog rada i plaćanja. (<http://www.sardegnaminiere.it/index.htm>)

je oduzimana onima koji se na poslu nisu pojavili tri puta na mjesec, s time da izostanci zbog bolesti s potvrdom od doktora nisu smatrani opravdanima, dok su novčano kažnjavani oni koji bi zaostajali u "koraku" određenim pogodbom, kao i oni koji su obijali rad na opasnim ili nepodgrađenim mjestima. U tim su rudnicima radnici koji tovore vagonete prije pogodbe, primjerice, dnevno ostvarili 16/18 vagoneta rude, dok su nakon istoga u prosjeku morali ostvariti 22/24.¹³

Vorano piše kako se taj sustav u Labinštini počeo rabiti 1934. u prvoj fazi, pokusno na stotinjak radnika pod ingerencijom inženjera Luciana Lucianija, te kako se u drugoj fazi sustav trebao početi primjenjivati na sve radnike. Sustav je Društvu obećavao znatnu dobit.¹⁴ Novi princip rada u rudnicima bio je odjek primjene znanstveno organiziranog rada u malim i srednjim talijanskim industrijama, koji je bez uvođenja većih tehnoloških inovacija i ulaganja kapitala osiguravao maksimalno povećanje učinaka radnika s nižim nagradama. Manji broj zaposlenih s manjom zaradom je racionalizacijom rada postizao veće rezultate, pa u (...) trogodištu 1930.-1933., kada će podgrađivačima i kopačima, koji čine najbrojniji postotak radnika, plaće biti smanjene za 20%, a pomoćnim radnicima, koji su smatrani najnižom kategorijom, za 30% (...), proizvodnja neće nikad silaziti ispod razine postignute 1929. godine i dostiže 1933. maksimum od 266 650 tona s 1071 radnikom (Vinici, u *Labinski zbornik 2*; 1981:192). Bitno je napomenuti kako je takav sustav pogodbe dodatno učvršćivao hijerarhiju i disciplinu unutar poduzeća pa se u tom razdoblju odista može govoriti o još izraženijoj dihotomiji između poslodavca i radnika. Takav sustav rada i poslovanja Vinici je nazvala "pljačkaškom proizvodnjom" stoga što se uprava brine jedino o tome da iskopa čim više ugljena dok pritom uopće ne vodi računa o očuvanju integriteta nalazišta ugljena, a time i života rudara.

Takvi suprotstavljeni odnosi uvelike su se prevodili u prava koja je pojedinac imao i na površini, pa teorija o dvjema kulturama, svjetonazorima omeđenim zasebnom tradicijom koji koegzistiraju pod okriljem rudnika i iznad njega mogu biti sagledani upravo iz tog kuta. Od strogih zakona za vrijeme Austrije, koji su uz povećanje norme sa sobom donijeli i povišenje radnog vremena na jedanaest sati i fašističke znanstveno utemeljene racionalizacije rada čija je značajka u prvome redu bila veća valorizacija rude za nadolazeći rat, smanjenje broja slobodnih dana može se sagledati kao "nužnost" kojoj je zadaća dodatna redukcija/regulacija čovjekova vremena. Dunja Rihtman-Auguštin pisala je kako mijenom obljetnica i ritmom slavljenja socijalističkih praznika sustav

---

¹³ Vagoneta ili *bac* po labinjanski, razlikovale su se kapacitetom. Engleski i mađarski vagonet imali su 1500 odnosno oko 1000 litara, dok je vagonet u Labinštini iznosio 1100 litara (Štemberga Josip, intervju I. O.).

¹⁴ U dekadi 1918.-1928. proizvodnja je stagnirala, s prosjekom od 129 000 tona godišnje i s prosječno 1581 radnikom. Tendencija se nastavila sve do 1934., s time što se proizvodnja povećavala a smanjivao se broj zaposlenih. Iako Vorano piše da se krajem iste godine Bedeaux napušta jer se smatra suviše nehumanim (Vorano 1997:96), Vinici tvrdi kako prve informacije o primjeni Bedeaux sustava sežu u 1929. i proizlaze iz jednog sindikalnog dokumenta (*Labinski zbornik 2*, 1981:191), dakle četiri godine prije službenih vijesti, pa stoga kao što ne znamo zašto kasni službeno obavještanje o primjeni, ne možemo biti sigurni u njegovo potpuno ukidanje 1934. godine.

kontrolira ritam, odnosno vrijeme. Takvom dinamikom (...) sustav označava vlastitu legitimnost i pokušava uspostaviti svoje ritmove života ali i svoje ideološke zasade (Rihtman-Auguštin 2000:19). Sagleda li se iz tog kuta gradnja Raše i Podlabina, njihova funkcionalnost dobiva sasvim novo značenje – uštedu vremena i energije dijela radne zajednice koja će živjeti kraj *okna* i neće više morati satima pješati ili putovati na posao. Iz te perspektive njezino socijalno zbrinjavanje rudara poprima značajke nuspojave. Tim više što će se unutar samog gradića izgraditi tri vrste kuća, u kojima će se očitovati statusne i socijalne razlike prisutne i unutar rudnika. *Kazarmoni* ili "kućetine" (od talijanskog *caserme*), trokatnice, koje su bile dodjeljivane fizičkim radnicima, *Kazakape* – vjerojatno od talijanskog *Casa dei capi* – kuće nadređenih, namijenjeni vođama radilišta te *Vilete*, gdje su stanovali privilegirani, dakle uprava.

Teoriju o dvjema odvojenim svakodnevno koegzistirajućim kulturama, koju sam iznio u ovom poglavlju, zasigurno najbolje zaokružuju riječi bivšeg *kovara* koji je u rudniku pokušao tako dati svoj doprinos novom političkom poretku nakon 1945. godine što je dio svojeg identiteta, simbolike i snage gradio na kultu radnika te im je 1987. godine posvetio novčanicu 20 000 dinara s likom bosanskog rudara Alije Sirotanovića – prvog jugoslavenskog udarnika.¹⁵ Jakov Miletić je krajem pedesetih godina počeo raditi u rudniku, a svoje iskustvo i viđenje sigurnosti na radu objašnjava:

A ja, sigurnost na radu, nije bilo zadovoljno ne. Ja znam da koliki ljudi su poginuli radi toga što nisu vodili računa, samo daj, daj, daj. Trebalo je cili koridor podgraditi i onda zabašiti mine. A sad, oni su mine otpucali na nepodgrađeno i onda drugi ljudi ki su došli, su došli na nepodgrađeno pa je palo – gorski udar, taj škopijo i poginuli. To šezdesetih godina, '63 ja znam 19. marta su poginuli 2-3 čovjeka (...) svi su vikali daj ugalj, daj ugalj, ali se ni stiglo podgrađivati, a podgrađivanje je bilo veliko važno da ne padne na ljude (Miletić, intervju).

Radnici su takvu interakciju rudnika i čovjeka metaforički nazivali i *robula*, što je zamka u koju se hvataju ptičice na mamac i iz koje nema izlaza, dok je stručniji izraz za takvu bezizlaznu situaciju bio *mrtvački sanduk*.

---

¹⁵ Udarnik je ruski termin za "superproduktivnog" radnika i dolazi od termina "udarnyi trud", što znači visokoproduktivan i entuzijastičan rad. U Sovjetskom Savezu je to bio Aleksej Grigorjevič Stakhanov. Jednomjesečna ili višemjesečna natjecanja između brigada i njihovih najboljih radnika – udarnika bili su jedan od glavnih poteza povećanja proizvodnje u poslijeratnom razdoblju. Nakon rezolucije Informbiroa u prvi plan iz Istre dolazi Antun Bičić, koji je u jednom danu zajedno sa svojom brigadom "Bratstvo i Jedinstvo" u jednoj smijeni iskopao čak 520 tona. "Medijsku ličnost – radnika" Bičića u Beogradu je zbog postignutog primio Tito (Milevoj 1990:34). Zanimljiva je paralela koja se može povući između fašističkog Bedeaux principa i specifičnog za socijalizam udarničkog sustava organizacije rada, čiji je "zajednički nazivnik" bio – "što manje suvišnih pokreta kako bi se maksimalno povećala proizvodnja za radnoga vremena", o čemu svjedoči film Rudolfa Sremca *Događaj u Raši* iz 1950.

MEMORIJA

Rudarski zanat i ugljen povezuju se s neimaštinom, teškim i slabo plaćenim radom za razliku od nafte koja je simbol iznenadne sreće jer

Kada mislimo na naftu, ona nas asocira na iznenadno bogatstvo dok nas ugljen asocira na siromaštvo i razočaranje (Freese 2006:3).

Biti rudarom i voditi njihov život je nešto što moderan čovjek zaogrnut u plašt komocije nikako ne bi poželio sebi ni svojim bližnjima, jer kako je rekao Valter Černjul iz Raše u dokumentarnom filmu Sretno!

Kruh sa sedam kora onaj rudarski i moreplovski, s time da bih za onaj rudarski dodao još jednu (...) (Matanić, Rukavina i Tomić 1999).

Rudarska sjećanja i reminiscencije se slažu s tom izjavom, te su njihova svjedočanstva puna onih "općih mjesta" po kojima su poznati, poput nesreća i udesa, dostignute ili ne mjesečne kvote kao i po "kulturi alkohola", koja je činila sastavni dio njihova slobodnog, a ponekad i radnog vremena. Kako inače objasniti smijeh koji redovito prati sjećanja na rudarske dane, pa čak i onda kada se govori o najtežim trenucima – blizini vlastite pogibije i onih kolega koji nisu imali sreće. Teški su trenuci stoga bili uronjeni u širi kontekst kojega se radnici danas prisjećaju kroz vizuru mladosti i veće vitalnosti, čiji su sastavni dio bili ogromna solidarnost i intenzivno druženje – glavne značajke koje mlađa populacija danas ne prakticira, kažu. Da su takve situacije bile česte, ali i shvaćane s dozom humora, možemo iščitati iz sljedećeg citata:

(...) mi smo i u rudniku odvajali nadnice za tamo neke afričke zemlje – moramo odraditi nadnicu pa, kad je onaj predsjednik zbora držao govor – "mi moramo osigurati ovim ljudima da imaju ručak", a ovaj jedan rudar predlaže: "Još jednu nadnicu da imaju još šta i popiti". Kako će se čovjek najest, a nema šta popiti (Miletić, intervju).

U istom smjeru ide običaj za koji imamo podatke da se prakticirao u poslijeratnoj Jugoslaviji, koji je kao okosnicu imao skupljanje novaca – rudarskih priloga s popisom imena i svote koju je svaki od njih priložio za obitelji poginulih, iako ta nije imala nikakvih troškova jer je poduzeće pokrivalo sve troškove pogreba.

Ravnodušnost na koju nailazimo u razgovoru o zatvaranju rudnika govori u prilog činjenici kako rudari sugrađanima, koliko god njihovim sjećanjima ne dominira negativan stav, žele ipak sigurniji i manje rizičan izvor prihoda od vlastitog. Ovdje nije riječ o želji za "zaboravom rudarske prošlosti koja je prevarila zajednicu pruživši joj jedino glad, neimaštinu i bolest", kako bismo mogli sažeti teoriju Francesca Spagne o talijanskom rudniku u Val Imperini, čija su okna, ulazi služili kao odlagališta smeća nakon zatvaranja rudnika – čin u kojem je on iščitao kolektivnu želju zajednice za zaboravom rudarske prošlosti. Labin i okolica svoju povijest i tradiciju doživljavaju manje dramatično jer je ona prisutna i daje joj se prostora u svakodnevnom životu. Svijest zajednice da je relativno i parcijalno blagostanje mlađih generacija "izgrađeno ugljenom" vrlo je izražena iako se isto ne može iščitati iz odnosa spram industrijske arhitekture i mehanizacije, čiji dijelovi, ako nisu prodani u staro željezo, nepovratno propadaju, što

svjedoči o svojevrsnoj nezainteresiranosti za potpuno vrednovanje najizraženije tradicije u Labinštini kao i o želji za pomakom u područja tercijarne, turističke, ponude. Smatram kako takav odnos spram industrijske baštine također reflektira i dozu zasićenosti "monokromijom" prirode vlastite egzistencijalne prošlosti te pokušaj parcijalnog odmicanja prema drukčijim izvorima kulturno-ekonomskog identiteta.

ZAKLJUČAK

Svojedobno je Ilija Uzelac pisao kako

(...) *rudar u dubini jame, stotinama metara ispod površine kopa i snagom tehnike ukroćuje prirodu, radeći od nje što hoće i kako hoće* (Uzelac 1950:59).

Takav "junački" identitet rudara bit će glavna okosnica i Sremčeva filma *Događaj u Raši* (Sremac 1950), iako on podrazumijeva nemaran i prepotentan odnos naspram *kove*, što je često rezultiralo ostvarenjem najvećih strahova rudarske zajednice. Ključna sintagma preživljavanja i stvaranja kulture podzemnog radništva, iz analize proizlazi, promišljena je interakcija čovjeka i njegova ekstremnog radnog mjesta. I u tom uskom prostoru koji mu se otvara, između dvaju nikad zahvalnih niti blagonaklonih gospodara – uprave koja u radniku i rudniku često vidi samo sredstvo i prirode koja bi ga mogla definirati tek uzurpatorom, leži domišljatost, pa čak i kreativnost jednog od najnezahvalnijih i najtežih zanimanja. Ta se kreativnost prevodi u rudarsku i radničku podzemnu tradiciju, u inherentna i specifična znanja koja nalazimo i iznad površne, u tradiciju koja je i opstala te se zahvaljujući znanjima mijenjala i razvijala.

Antropologija i etnologija rudarenja, za razliku od stalno prisutnog rudarskog inženjeringa ili uvijek suhoparno navođene statističke bilance poslovanja u životu rudnika, započinju analizu s "elementarnom česticom" – radnikom te širokom paletom njegovih običaja i tradicija, s kojima se poistovjećivao ili ih pak odbijao, a koji je svojom upornošću i tim istim tehnikama preživljavanja omogućio razvoj, u našem primjeru Labinštine i Istre, ali i Hrvatske kao i svake druge države. Stoga su one neophodan kut sagledavanja i vrednovanja, prvenstveno uže rudarske povijesti i tradicije čiji su rezultati od šireg značaja za povijest i antropologiju radništva na domaćem terenu, posebice one u dvadesetom stoljeću.

NAVEDENA LITERATURA

- Braudel, Fernand. 1987. *Il Mediterraneo*. Milano: Tascabili Bompiani.
- Corniani degli Algarotti, M. A. 1823. *Dello stabilimento delle miniere e relative fabbriche nel distretto di Agordo*. Venezia.
- Freese, Barbara. 2006. *Coal: A human history*. London: Arrow books.
- Labinska republika 1921.-1991*. 2001. *Kako smo razmišljali prije deset godina*. Labin: Naklada Matthias.

- Lynch, Martin. 2002. *Mining in world history*. London: Reaktion books.
- Milevoj, Marijan. 1990. *Do socijalizma i natrag: Labinska novinska kronika 1945.-1990*. Labin: Labinska komuna.
- Radnički pokret i NOB općine Labin*. 1980. Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre i Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.
- Radnički pokret Labinštine 1921.-1941. sa širim osvrtom na Istru*. 1981. Labin - Rijeka: Radničko sveučilište - Narodni muzej Labin.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2002. *Ulice moga grada: Antropologija domaće terena*. Beograd: XX vek.
- Scotti, G. i L. Giuricin. 1971. *La Repubblica di Albona e il movimento dell'occupazione delle fabbriche in Italia*. Volume uno. Rovinj: Quaderni – centro di ricerche storiche.
- Spagna, Francesco. 1998. *Minatori in Val Imperina: Storia e antropologia di una comunità di montagna*. Seravella: Museo Etnografico della provincia di Belluno.
- Uzelac, Ilija. 1950. *Ugljenokopi Raša*. Zagreb: Društvo novinara NR Hrvatske.
- Vorano, Tullio. 1988. *Istarski ugljenogopi: Četiri stoljeća rudarenja u Istri*. Labin: Istarski ugljenokopi Tupljak d.d.

UPITNICI

Autor upitnika – Matošević Andrea razgovarao s:

Baskijera Sergio, 16. travnja 2006.

Dekić Mehmed, 29. aprila 2006.

Miletić Jakov, 4. svibnja 2006.

Ivona Orlić razgovarala s:

Štemberga Josip, 14. travnja 2006.

Macura Jovo, 9. svibnja 2006.

OSTALO

Događaj u Raši, dokumentarni film – Rudolf Sremac, 1950.

Sretno!, dokumentarni film – Matanić, Rukavina, Tomić; Factum 1999.

Vijesti HTV-a, 16. lipnja 2004.

INTERNET

- <http://www.sardegnaminiere.it/index.htm>

UNDERGROUND COMMUNITY: ANTHROPOLOGY OF MINING AND THE UNDERGROUND CULTURE IN RAŠA AND ITS SURROUNDINGS

Summary

The miners are best known for their accidents and strikes, that are the inherent part of their everyday life; however, underneath these two elements, that are general points of their identity, there are much more complex processes of survival, as well as attempts to create their workers' underground tradition and to make it nobler. It is best expressed through the "communication" with the work habitat, connected with its reverence, that results in the comparison of the mine with the war. The use of specific signalization and materials, the co-existence of the miners and mine mice sensitive to underground gas, "listening" to the cliffs and waterways are just some of the examples of the underground culture or the miners' attempts to stay underground as long and as successful as possible, to survive and to satisfy the daily norm of coal mining given throughout the twentieth century by the Austrian, Italian, Yugoslav and Croatian colliery management. The relationship between the workers who earned their daily or monthly paycheck seven hundred meter under the Earth's surface has been strongly influenced by the extreme environment of their workplace, the result of which was a specific work ethic and adaptation to the workplace, developed as opposition to the managements who have very often, by employing "scientifically and ideologically organized" work (Anbinden system, Bedeaux system, the *Udarništvo* or high-impact work), taken advantage of the miners and the mine, without taking neither their safety nor the necessary preservation of the ore into consideration, which in return resulted in numerous disasters, but had also created a basis for workers to build their specific feeling of unity – an important element of the complex miners' identity. The underground everyday life of the miners has oscilated between the two, neither grateful nor benignant masters – the management, that often perceives the worker and the mine merely as a means of making profit and the nature, to which it could be defined only as an usurper. It is this narrow space between the "punishment and obligation" that the wit and even the creativity of one of the most burdensome and difficult professions lies; it is translated into the miners' and workers' underground tradition, inherent and specific skills whose elements can be found above the surface as well, and that has survived and has, due to their efforts, changed and developed.

Keywords: anthropology of mining / Raša